

ШОПКЭ ДЭН
ЫШТЫМЭ ҮЗГАР

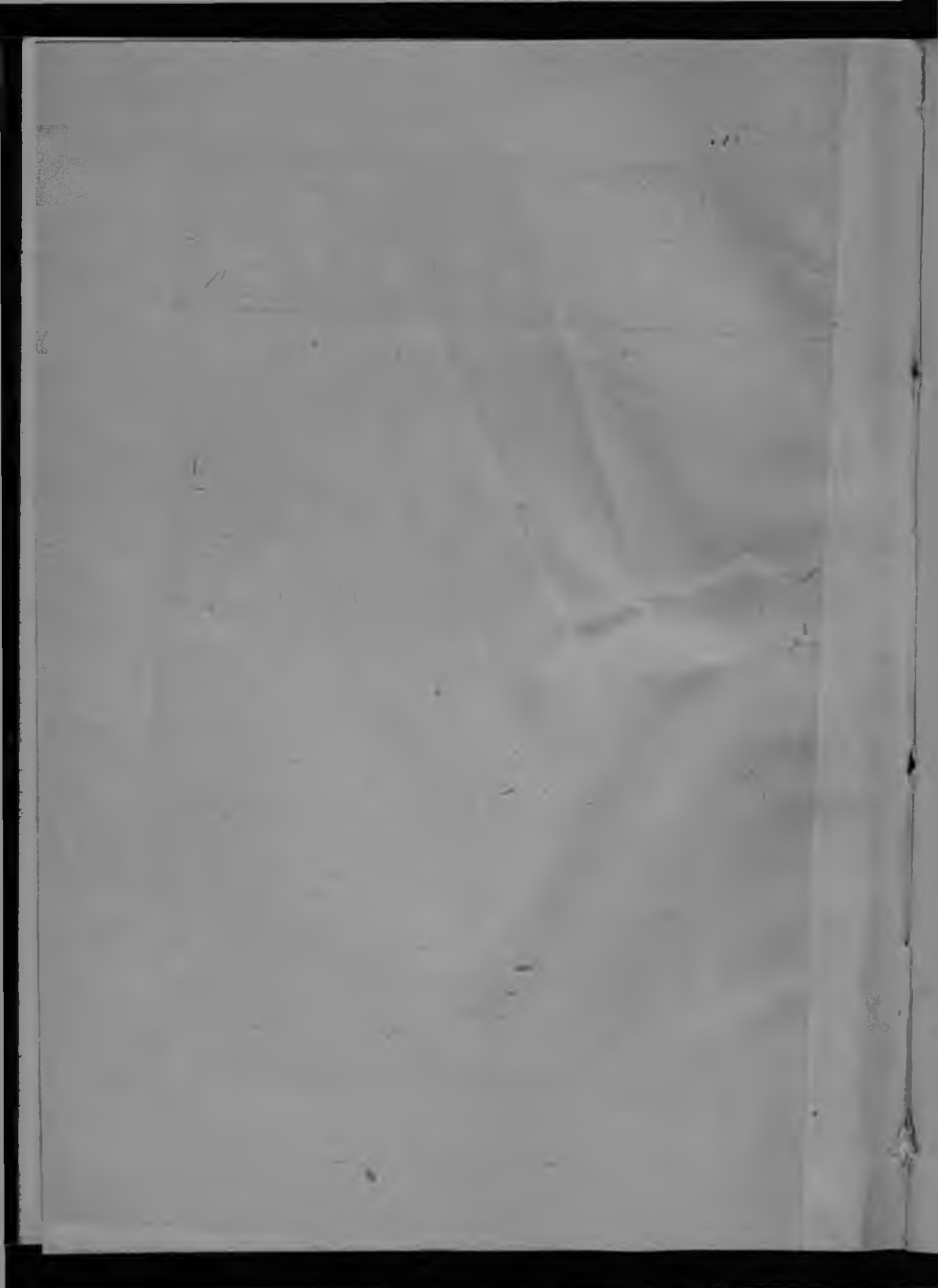

1933

ИИ

МАРГОСИЗДАТ ИОШКАР-ОЛА

48
697

В. СТАДУХИН

Мар. Л.
12-352

ШОПКЭ ДЭН ТҮРЛӨ ҮЗГАРЫМ
ЫШТЫМАШ.

Г.П.Б. в Лнгр.

Ц. 1934 г.

Акт. № 251

48
697

Киб. № 1092

МАРГОСИЗДАТ.

Кошкар-Сла 1933 ий.

В. СТАДУХИН.—Изделия из осины
На марийском языке. Перевел С. Н. ЯКОВЛЕВ

Шопкэн пайдалыкшэ.

Крэсаньык коклаштэ шопкэм сай пушэн-гылан огыт шотло: тудо йал озанлыкыштэ шагал күлэшан пушэнгылан шотлалтэш. Тыгай шонымаш куго йонгыш. Шопкэм йал озанлыкыштэ вэлэ огыл, промыслэнысыштат кучылташ лийэш.

Шопкэ пушкыдэ, куштылго, йаклака вийакш пу. Шопкэм лывырташ, тундаш куштылгын лийэш, тудо вийакш лончан, сайын шэлэш, пүчкаш лийэш. Шопкэм вэрыштыжак шогымаштак кошташ гын пэнгыдырак лийэш. Шопкэ пу дэн мом ыштымчм ойлаш туналына гын, тудын пайдажым раш ужына, Иман чодра укэштэ шопкэ крэсаньык оралдыман кайа. Тудын дэнэ түрлө оралдым вэлэ огыл, пөртымат ыштат. Шопкэ онгам, трэнчам оралдэ лэвэдышланат кучылтыт. Шопкэ пу дэнэ түрлө тыгыдэ арвэрым ыштат: совылам, волым, йэчым, лэныжым, күмыжым,

кольмым, йашлыкым, вүд-варам, молымат. Шопкэ дэн ыштымэ пуш пэш. куштылго, лы-выргэ, пэнгыздэ лийэш. Йүд вэл йогын вүдыштө чодрам волтымо годым шукужым шопкэ пуш дэн коштыт. Адак колызо ша-мыч коклаштэ шопкэ пуш кугын шарлэн.

Промышлэнысыштэ шопкэ утларакшым шырпэ ыштымашкэ кайа. Совет ушэмысэ чыла улшо шырпэ фабрик-шамыч шопкэ пум кучылтыт. Шырпэ ыштымэ производствышто шопкэ пу олмэш, вэс пум кучылташ, шоны-маш лийын гынат, тидэ кэлшэн огыл. Кажнэ ийын 280.000 кубический мэтр шопкэ пу-шэнггэ вэс кугыжанласэ шырпэ фабрикиш колдалдэш. Фанэр дэн күжгү кагаз (картон) ыштымашкат шопкэ пэш шуко кайа. Нэфть промышлэнысыштэ карасиным шопкэ пэчкэш вэлэ оптат. Тыштэ шопкэ дэн ыштымэ пэчкэм куштылгылан, чоткыдылан шотлат. Арака опташ, түрлө чийам, колым, сакырым, цэ-ментым, шынчалым, известкам шупшыктымо годым шопкэ пэчкэм кучылдыт. Шопкэ пу-жар шанчаш муным йашлыкыш оптымаштэ эн сайлан шотлалдэш. Адак шопкэ пу дэн пу мэжым (древесная шерсть) ыштат. Ло-мыжшо йандау заводушто пэш шэргэ аканлан

шопкалдэш. Шопкэ шум дэнэ да самырык
лышташыж дэн нарынчэ дэн уजार чийам
ыштат.

Тыжэч шопкэн пайдажэ раш койэш.
Шопкэ—писын кушман пушэнтгэ: тудо 50 ий-
штэ оралдылан йөршө пөрньа лийын кэр-
тэш, пүнчө дэн кожым налына гын, нуно
100 ийштэ вэлэ кушкын шуыт. Адак пэш
вашкэ шарла: нөшмыж дэнат, вожгычлат.
Йара, чодрадымэ вэрым чодрандымэ па-
шаштэ шопкэ писын кушмыждэн да кугун
шарлымыждэн пэш кэлша.

Пуста мыландыштэ могай пушэнтгэ эн
пөрвөйак кушкаш тўнгалэш?

— Шопкэ.

Чодра руман дэлянкылаштэ могай пу-
шэнтгэ эн ончычак вэрым налэш?

— Шопкэ.

Чодра йўлмэк, чара вэрыштэ мом эн ончы-
чак ужнына?

— Шопкэм.

Ик жап эртымэк, пүнчө дэн кож шопкэм
шўкэн лукмо гай лийыт, эркин-эркин шопкэ
вэс пушэнтглан вэрым пуа. Тугэ гынат, вэс
сэмынжэ пүнчө дэн кож изишт годым лэвэ-
дыш йымалнэ гай кушкаш йōратат. Садлан

шопкэ ышканжэ чара вэрым чодрандымаштэ пүнчöлан вэлэ огыл, утларакшым кожланат корным ыштэн шога.

Тидым чыла лончылэн налмэкэ, шопкэ пушэнгым осал-лан огыл — күлэшан пушэн-гылан шотлаш күлэш.

Тидэ кнага крэсаньыклан возалдын. Крэсаньык кыдыштэ кызыт запасный фондусо чодра уло: тидэ чодраштэ утларакшым шопкэ пушэнгэ кушкэш. Адак куснэн кайшэ шамычлан чодран вэр логалэш, шопкэм кушко чыкашыжат вэрым огыт му: шулдо акэш ужалат, альэ йүлалдат. Садлан тидэ кнагаштэ түрлө күлэш шэргэ акан сатум шопкэ пу дэн кузэ ышташ ончыкталтын; пу кольмо, лэныж, вол, молат крэсаньык озанлыкыштэ пэш күлэш үзгар. Адак йөн дэн шопкэ пум кучылт моштэн, пэчкэлык онгам, пушым мойын ыштымэ пашам куго пайдам пушо пашалан шотлаш күлэш.

Шуко вэрэ шопкэ дэн пэш кугу пайдам налыт. Ойлан тэвэ: Ирбит округышто (Урал. област) кажнэ ийын 200 нарэ шопкэ пушым, 1000 лэныжым, 1500 нарэ волым (тувыр мушмо), 20.000 пу кольмым, 40.000 шоктэ кышкарым, 80.000 пэчкэлык онгам, да 5.000

кубомэтыр нарэ шопкэ турым (только) ыштат. Тусо крэсаньыклан 55 тўжэм нарэ пайда лэктэш.

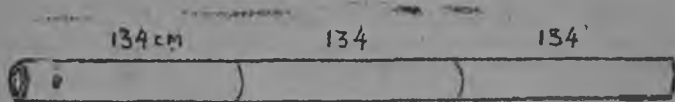
Пу кольмым ыштымаш.

Пу кольмылан таза, тэлым йамдыммэ шопкэ пушэнгэ кўлэш. Моло ўзгар ыштымаштэ кудыр шопкэ кэлшыдымылан шотлалдэш гынат, кольмо ыштымаштэ кудыр, ковила пу кўлэш. Дэьанкыштэ кольмылан чодрам ойркалмэ годым, укшдымырак лийжэ, мугыльан, пэл вэлжэ кукшо, моло зийан ынжэ лий. Төр огыл, кагыррак пушэнгат йөра. Төр мучашан шопкэм онгалан альэ трэнчалан кодыман, кольмо ыштышашлан кагырат йөра, шопкэн кўжгўтшө йэн онг кўкшытан тураштэ, 27 см. (6 вэрш.) дэч шагал ынжэ лий.

Ойрэн лукмо пушэнгым румэкэ, укшыжым йытрайат, вара 18 см. (4 вэрп.) кўжгўт тураштэ мучашыжым пўчкын шуман. Шопкэм кольмо ышташлан румо годым, шўмлаш, альэ руэшташ ок йөрө, шэлышташ тўнгалэш. Мучаш дэн укшыжо пулан йөра, тыгыдэ укшлажым орашкэ чумурэн оптыман. Тыгэ йамдыммэ шопкэ пөрньам йалыш лук-

ман. Шэлмэ годым шуко шанчаш пұчкылдыш лэктэш. Чодраштак тудым кодаш гын, арам шүн пыта. Йалыш пөрньам лукташ гын утларак сай, шанчашыжэ, пұчкылдышыжө йөра.

Кажнэ пөрньам шүмгэ 134 см. (30 вэрш.) кужытан пұчкышым ыштэн оптат; лачак ик кольмо кужыт лийжэ.

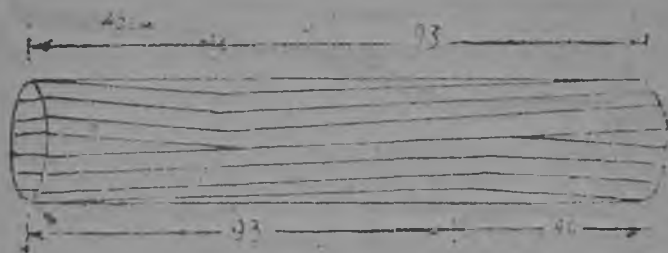

1-шэ сұр. Кольмылан йамдылымэ пөрня.

Вара кутынь онгам пұчшашлан шагым (козлам) ыштэн йамдылат. Кольмо ончыкыла кагыррак лийэш, садлан кольмылык онгам пұгырын пұчкыт. Кольмылык онгам ик канаштэ пұчкын лукташ (вошт) ок лий; эн пөрвөй ик мучашгыч, вара вэс мучаш гыч пұчкын ижэ лукташ лийэш. Пұчмө корныжо төр лийжэ манын, пұчшашлык вэрым пордэн ошэмтымэ шүртө дэнэ палэмдыман, кок мучашыжэ $4\frac{1}{2}$ см. (1 вэрш.) кұжгүт лийжэ, пұгыр тура—6 альэ 7 см. ($1\frac{1}{4}$ - $1\frac{1}{2}$ вэрш.) дэч вичкыж ынжэ лий.

2-шө сүрэтыштэ пу сорымышто гилъа
корно,

3-сүр... ик пүчкын лукмо онга ончык-
далдын.

2-шо сүр. Кутыньэк пилэтлаш палым ыштымэ.

3-шо сур. Пилэтлэн лукмо кольмыльык онга.

Кольмын коптак кужытшо 40 см., вур-
дыжо 93 см. кужытан лийман, садлан пүч-
кыш ик мучаш гыч 40 см., вэс мучаш гыч
93 см. йоктэ пүчкалдэш.

Садыгэ пу сорымым пүчкын йамдылмэкэ
түжвач тёрлаташ тўнгалыт. Ончычак товар
дэн локшынчыт, — товар дэнэ локшычмэкэ
онга кольмо гай койаш тўнгалэш. Тидым

4-шэ сүрэт ончыкта. Вара кагыррак пужар дэнэ пужараш тўнгалыт (сүр. № 5).

4-шэ сүр. Кольмылан локшичмэ.

5-шэ сүр. Пужар.

Тугай кагыр пужар дэн лопка ужашы-жым пужарат, вурдыжым төр пужар дэнат пужараш лийэш. Кольмо коптак 1 см. кўжгыт лийэш. Ыштэн шуктымо кольмым ынжэ шэлышт манын вишкыдэ ырыктымэ смола дэн альэ смола вўд дэнэ шўрыман. Йамдэ кольмым, кэчан вэрыш огыл, кукшо вэрыш, лэвэдыш йўмак оптыман:

Раш лийжэ манын кольмын кутыш ви-сам адак возэна:

кольмын коптак кутыш	40 см.
" " лопкыт 18-35 ^{1/2} "	
" " кўжгўт	1 "
Вурдо кужыт	93 "

Вурдо тўнғыштө кўжгўт . . . 6-7 «

Вурдо мучаш кўжгўт . . . 4 «

Йамдэ қольмо 6-шо сурэтыштэ ончыктымо.

Кольмым ышташ пэш кугу мастар лийаш
ок кўл, ўзгарымат ала могайым налэдыман

6-шо сўр. Кольмо.

оғыл, кажнэ кресаньык тидэ пашам ыштэн
кэртэш. Тидэ пашам тэлым, кужо кас жа-
пыштэ, ышкэ озанлык пашам пытарымэкэ,
ышташ лийэш.

Лэнэжым ыштымаш.

Лэнэж—шопкэ дэн ыштымэ атэ. Йалыштэ
тудым йашык, лар олмэш кучылтыт: ложа-
шым, шўракшым, шурно урлыкым мойын
оптат. Виса олмэшат лэнэжым кучылтыт;
ик пуд пырчэ пурманым ыштат, альэ ымны-
лан шўльё пуэдымэ виса атылан кучылтыт.
Лэнэжым виса шот дэн ала мо тўрлымат
ыштат.

Кольмылан мыланна таза, сай шопкэ күлэш гын, лэнэжлан көргашанжат йөра. Көргыжө кугынак шүн гын, лэнэжым ышташ куштылго лийэш. Тугэ гынат үмбалныжэ, шэлшэ, альэ шүйшө мойын ынжэ лий. Көрган пушэнгэ олмэш сай пушэнгэ локтылмо ыжны лий манын, пушэнгым товар тош дэн пэрэн ончат: йонгата йукан гын—таза, сонгра йукан гын—пушэнгэ көргашан. Үмбачынат сайын ончымэкэ палаш лийэш: понго гай мыгыльэ уло гын,--пушэнгэ көрган лийэш.

Күлэш нарэ пушэнгым руэн, кудыш кондэн, торэш пильа дэн пүчкэдаш тўналыт. Үмбалныжат шүйшө, альэ күжгү укш мойын уло гын тудым ойрэн пүчкэдыман, сай үмбалан пүчкыш лэнэжлан кайа.

7-шэ сүр. Лэнэжлык
тур.

8-шэ сүр. Лэнэж көр-
гым пуж. пужар.

7-шэ сүрэтыштэ ик тугай, лэнэжлан йөршө-пүчмө ужаш ончыкталтын.

Лэнэжым, имнылан шүльө пуэдаш, альэ

шэргакан шурным опташ, йа ик пүд пурман висам ыштынэшт гын, күлэш йонгытан пүчкышым ойрэн налыт.

Ыштымэ шотшо тыгэ кайа: ик тугай пүчмө ужашым налын кадыр ий (стамэскэ) дэнэ шүшө көргыжым чыла луктын кышкат. Кучылташ йөн лийжэ манын, ий вурдыжо кужу шындалдэш. Варажат тидэ кагыр ий (стамэск:) дэнат, күлэш чоло күжгүтым кодэн, көргө вэл өрдыжшым йытрайат: изи лэнэжын өрдыжшым вычкыжракын, кугу лэнгыжыным күжгүракын кодат. 18 см. (4 вэрш.) диамэтр күжгыт лэнэжлан өрдыжым 1 см. күжгүтым ыштат, 44 см. (10 вэрш.) диамэтр күжгүт лэнэжлан 2 см. дэч вычкыж ынжэ лий. Вара шэкланэн, шүмлэн йэтрайат да, адакат ик вурдан кагыр пужар дэнэ көргыжым нүжыт. Тыгай кагыр пужарым (8 сүр.) йалысэ апшатат ыштэн кэртэш.

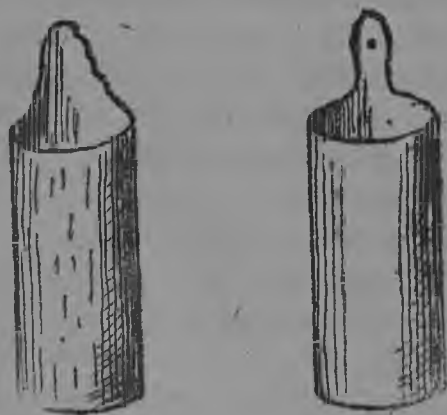
Тыгэрак лэнэж көргө пужармэ годым пөрвөй кагыр ийым (стамэским), вара кагыр пужарым кучылдыт. Тидэ пашам ыштэн шуктымэкэ ышты-

9-шэ сүр. Лэнэжкык көйга и.

мэ үзгарна тыгэ койаш тўналэш (9-шэ сўр, ончыкталдын).

Ындэ пундаш шындаш кодын. Тидэ тыгэ ышталдэш. Пундашым пуртэн шындышашлан мучаш гыч 2 см. кодэн, көргө вэл вэчын йырым-йыр лодышым ыштат да шокшо вўдыш чыкат. Шокшо вўдыштө ик шагат чоло нөртыман. Лэнэжшэ пэш кугу гын, ўмбачшэ шокшо вўдым йоктарэн нөрташ лийэш. Шокшо вўд дэнэ лэнэж паритлалтэш, шарла.

10-11 сўр. Лэнэж кучэмлан кодымо.

Пундашым 1-2 см. кўжгўтан кож альэ пўнчө онга дэн ыштат. Пундаш тўржым изишак кошартэн паритлымэ лэнэжыш ло-

дышыш пуртэн шындат. Пундашым шынды-мэкэ, лэнэжым ольан-ольан коштыман. Кэ-нгэжым—кудивэчыштэ ўмылан вэрыштэ, тэ-лым -- пёртыштө коштат, комака воктэн кошташ ок йөрө. Кошкымо сэмын, лэнэж туртэш, пундашыжэ пэнгыдын ишалт шин-чэш. Садлан пундаш нигунам лэктын ок воч: ик кана кошкымэкэ шопкэ пу дэн ыштымэ лэнэж ок шарлэ.

Йуж кунам лэнэжым кучашлан пылыша-ным ыштат. Тидлан көра ик вэл могыржым кодат. Тидэ 10-11 сүрэтыштэ.

Шопкэм пулан румо гоным пэш сайын шоналдэн налаш күлэш: ала тудын дэнэ — шкэ озанлыкклан күлэш ўзгарым, альэ ўзга-рым ыштэн, ужалэн росходлан оксам налаш лийэш.

Шоктэ кышкарым ыштымаш.

Тидэ паша онгай паша манаш лийэш: тудо кустарланат ситышаш пашадарым, чодра озанлыккланат пайдам пуа. Шоктэ кышкар ышташлан күчык, вычкыж шопкэат, адак шүшө көрганат йөра. Тыгэракын чодра озан-лык тыгай шопкэм ужалэн доходым налын,

чодражымат чэран пушэнгым корандымэ дэнэ тазанда.

Мо тугай кышкар чылан огыт палэ, шоктэм вэлэ палат. Ложаш шокмо сэткыжым налын шуаш гын, кышкар вэлэ кодэш, кышкарын кужыт—125 см. (25 вэрш.) лопкытшо 9-18 см. (2-4 вэрш.), кўжгүтшө 7 мм.)¹/₈ вэрш.) лийэш. Тудо шоктэ, комдо, пэлэн коштыктымо йашыклан кайа. Кэрэк кунамат кышкар, шүм йүмалнэ лончындэн ышталтэш. Садлан кышкарлан шопкэ румо годым, үмбачын тудым сайын ончат: кўжгү укш, тёрсыр, мыгыльэ, молыжат ыжнэ лий. Кёр-

12-шо сүр. Турым кышкар онгалан шэлыштман.

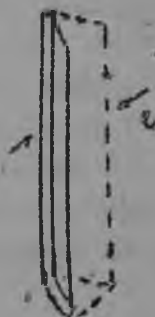
ган пушэнгын кörgыжым вашкэ налын шуаш лийэш, садлан тугай шопкэм лүмын ойырэн налыт.

Тыгай 4 альэ 5 пушэнгым йöрыктымэкэкустар кышкарым ышташ пижэш. Руэн шумо пушэнгым укш дэчын йытрайат, мучашыжым, 13 см. (3 вэрш.) кўжгүт тураштэ, пүчкын шуат. Тыгай пөрньам кышкарын

кужыт дэн (125 см.) пұчышлэн пұчкадат.
Вара иктөр ужащлэн шэлышт оптат. (Сұр. 12).

Кажнэ (ужашын) лопкытшо 9 см. дэч
(2 вэрш.) ағысыр ыжнэ лий. Вара покшэл
рұдыжым локшыч шуат, ұмбал лончыжо
2 см. кұжгүт кодэш. Тыгэ шэлын, локшыь
шумэкэ онга лийэш (13 сұр. ончыктымо).

Ик кэчыштэ кустар пашачэ
70 нарэ онгам шэлын, локшин-
чын кэртэш. Пөрньам түрлө
кутышаным йамдылаш лийэш
кұжгүтшө вэлэ 13 см. (3 вэрш.)
дэч вычкыж ыжнэ лий. Эн сай-
лан тыгай шотлалдэш: кутыш
4 гыч 6¹/₂ м. (2-3 важ.) йоктэ,
кужгүт мучашгычшэ 18 гыч 3
см. йоктэ. Тыгай пөрньагыч,
кокла чот дэн шотлаш гын, ты-
нарэ онга лэктэш.

3-шо сұр.
Шэлмэ комы-
ля. 1, 2 шэ-
лыи шумшаш
вэр.

Пөрнья кутыш.	Кұжгүт.	Онга лэқтыш.
4,3 м.	18 см.	15
4,3 "	22 "	17
4,3 "	27 "	20
4,3 "	31 "	22
6,5 "	18 "	24
6,5 "	22 "	28
6,5 "	27 "	31
6,6 "	31 "	33

Иктаж 1.000 онгам чодраштэ йамдылэй, кустар кудышкыжо нагкайа. Ик имнъэ ик ка-наштэ 150 онгам кондэн кэртэш. Кудышто онгам лэвэдыш йўмакэ оптат, вара йөршын йамдылашлан паша вэрыш нумалыт.

Эрэ кышкар-йамдылымэ пашамак ышташ тўналэш гын, мастар йэнг 50 онгам локшыч пужарэн да кышкарлан пўгыртэн кэртэш. Тидэ пашалан йамдылмэ онгам йөршэш тўрлымө годым тыгэ ыштат: иктаж 40 онгам киндэ альэ кочыш кўмэкэ, кома-каш оптат. Тыштэ кум ныл шагат киа да паритлалдэш, шўмжө куштылгын тўргалт во-зэш, пужо пушкыдэмэш, лывыргэмэш. Вара

14-шэ сўр. Кышкар.

тидэ онгам вэрстак альэ омбал ўмбалан пыш-тэн, кўргө вэлжым кагыр пужар дэнэ пу-жарат. 7 мм. ($\frac{1}{8}$ вэрш.) кўжгўт нарэ пужар-

мэкэ онга вычкыжэмэш, лывыргэмэш (125 см. кужытан, 9-18 см. кумдыкан, 7 мм. күжгүтан лийэш). Вара тидэ онгам тыртышлэн агу-рат (түндэн) мучашыжым ваш ушэн пудалэн шындат, тыгэ шоктэ кышкар лийэш. Агумо годым күлэш сэмын ок агуно гын, күлэш күжгүтан тыртыш моклака йэр агуман.

Пэчкэлык онгам (клэпка) ыштымаши

Пэчкэ ышташ каймэ онгам, пэчкэлык онга (клепка) маныт. Шопкэ онга дэн ыштымэ пэчкэ түрлыланат кайа. Шопкэ пэчкэш карасиным, аракам, түрлө чийам, цэмэнтим, известкам, сакрым, шинчалым, колым оптат. Пэчкэ онгалан күжгу укшан, шэлшан, төргалтшан огыл, сай вийакш шопкэ күлэш. Шүшө рү-дыжө / 7 см. (1¹/₂ вэрш.) дэч күжгү огыл гын, шүшө көрганат йөра. Пэчкэлык онгам дэлянкэш вэрыштыжак ыштэн йамдылат. Тидэ тыгэ ышталтэш. Ончычак шопкэ пу-шэнгым ончэн коштыт, йөршо гын, — палэ ышталтэш. Ойрэн налмэ пушэнгым руат. Пүчкын ойрымө пөрнья мучашыжэ 27 см. (6 вэрш.) дэч вычкыж ынжэ лий,—мучашы-жым пүчкын шуат. Вара тидэ пөрньам, мо

кутышан пэчкэлык онга күлэш, тугай кучык кутышын пүчкэдат.

Пэчкэлык онга кок түрлө лийэш: пундашлык да өрдыжлык. Өрдыжлык онгажэ пэчкэ өрдыжлан, пундашлык онгажэ—пундашлан кайа. Өрдыжлык онгам 53 см. 90 см. (12-20 вэрш.) кутышаным, 5-8 см. (2-3 вэрш.) лопкытаным, 2-2,5 см. күжгүтаным ыштат. Кугурак пэчкэм ышташ онгажымат кужым, кумдам, күжгүм йамдылат. Пундашлык онган кутышыжо күчык гын, кумдыкшо кумдарак, күжгүрак ышталтэш. Утларакшэ тыгайым ыштат:

15, 16-шо сүр. Пэчкэлык онгам шэлыштмаш

кутыш—67 см., кумдыкшо 13-27 см., күжгүт—3 $\frac{1}{2}$ см. Эн күлэшлан 90 см. кужытан пэчкэлык онга шотлалдэш, садлан утларакшэ тыгай висан онгам йамдылаш күлэш. Күчыкрак онга, иктаж амал дэн 90 см. дэч күчүкрак тур пүчкылтмө годым вэлэ ышталдэш.

Пүчкэдымэ турым ончыч пэлыгыч, вара

адак пэлыгыч виса шот дэнэ онгалан йөр-
шын шэлыт. (Сүр. 15).

Тыгэ шэлэдэн пытармэкэ күлэш висан
онгам товар дэн локшыч луктэш. Тидлэч
вара төр онга лийэш (сүр. 16). Вийакш лон-
чан пушэнтгэ вэрэштэш гын, локшинчашат
куштылгырак, онгажат угларак лэктэш. Пэч-
кэлык онгам эрэ тэлым йамдылат: Тэлым
румо, локшич йамдылмэ пэчкэлык онга кэ-
нэжымсэдэч сайрак лийэш, адак руаш, шэ-
лаш, локшинчашат куштолгорак.

Тэлэ кэчыштэ ик йэнг руэн, шэлын, лок-
шынчын 70 онгам ыштэн кэртэш. Тэлэ гоч
иктаж кок тылчэ ыштымаштэ 3.360 онгам
йамдылэн кэртэш.

Тувыр мушмо волым ыштымаш.

Тувыр волым ышташ пэш ушан, кугун
шинчышэ лийаш ок күл; кугу үзгар, альэ
посна паша вэр дэч поснат тудым ышташ
лийэш. Тувыр волым томапрак шопкэ дэнат
ышташ лийэш: изиш йошкар корнан, альэ
төрсыррак пуат йөра. Тугэ гынат, шүшө,
альэ важык лончан (косослой) пу ыжнэ лий.

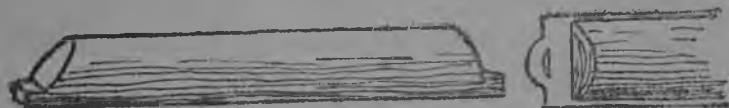
Тувыр волым ышташ тэлым сай. Тэлым

шукорак йара жап лийэш. Йужо кресаньык тэлылан ордыж пашаш кайа. Тугэ гынат, кресаньык йэшыштэ пашачэ йэг шагал гын, имныжат иктэ вэлэ гын, кудышто пашам ыштэн сай пашадарым налаш онгай лийэш. Тидлан тувыр волым ыштымэ паша пэш онгай лийэш. Чодраштэ воллан түрлө висан шопкэ пөрньам йамдылаш лийэш, күжгүтшө мучашыштэ 18 см. дэч шагал ыжнэ лий. 7 м. кужытан пөрньа сайрак лийэш. Иктаж 20 тугай пөрньам румэкэ, кудыш кондэн, кажнэ пөрньам ик гай $3\frac{1}{2}$ м. кутышаным ыштат: тыгай $3\frac{1}{2}$ кутышан пөрньам пүчкэдэн вич түрлө волым ыштат, садлан пөрньам вич ужашлан пүчкыт. Түнгычын түнгалын түнгалдыш ужашым 107 см., вэсым—90 см., кумышым—71 см., нылымышым—53 см.; визымышыжым 35 см. кутышаным пүчкыт. Пүчкэдымэкэ кажнэ турым пэлыгыч шэлыт. Тыгэракын $3\frac{1}{2}$ м. кутышан пөрньагыч 10 пэлуужаш лэктэш.

Иктаж 50 пэл пүчкышым йамдылымэк төрлатылаш түнгалман. Ончычак мучашыштым төрлатылаш түнгалман. Шэлмэ турым кумык пыштэн, мучаштыжэ товар дэн важыкын пүчкын луктыт (сүр. 17) кыд дэнэ

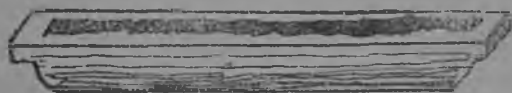
кучылдаш альэ вэргыч вэрышкэ кондышташ
йөн лийэш.

Изирак вол - шамычлан, ик мучаштыжэ
рожим ыштат (сүр. 18).

17, 18-шэ сүр. Воллан йамдылымэ

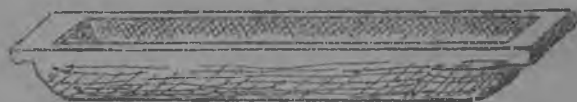
Вара товар дэн вол көргым руэн лук-
таш тўналэш, шўмжымат кушкэд налэш
(сүр. 19).

19-шэ сүр. Вол көргым кўнчымэ

Тыгэракын чыла 50 волым йамдылкалэн
шуктымэк умбакшэ ышташ тўналэш. Тыгэ
йамдылмэ пөртыш, альэ, монча волгыдо гын,
мончаш нумал пуртат да кагыр пужар дэн
ўмбачын йөршын пужарэн шындат. Вол пун-
дашыжым, сайын шинчыжэ манын, лопкам
ыштат. Көргыжым ковыл (пазник) дэн лок-

Шынчыл, пытаргышэш ик вурдан кагыр иу-
 жар дэн йытырайэн шындат: волын өрдыж
 пырдыжшэ 1½ см. күжгүт, пундаш дэн му-
 чаш пырдыж 3 см. күжгыт лийэш. Тидым
 ыштэн пытармэкэ вол йамдэ (сүр. 20). Ту-
 выр мушмо кугу волын мучаш пырдышым
 4 см. күжгытаным кодат.

20-шэ сүр. Вол.

Шупшыктымо годым волым түшка дэн
 кылдат, [кажнэ түшкаштэ 5 вол: ульан эн
 кугым, тудын көргыш изирак волым, умбак
 адак изим, пытаргышлан эн изим пыштат,
 кылдэн шындат (сүр. 21).

Ик йэн кэчэш 5 волым ыштэн кэртэш.

21-шэ сүр. Йамдэ вол-влак опымо.

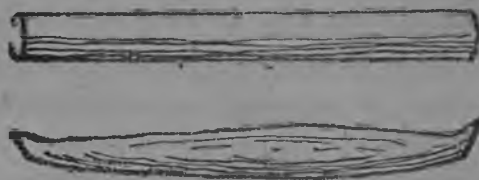
Шопкэ пушым ыштымаш.

Шопкэ пушым, кугум огыт ыштэ: кутыш — $3\frac{1}{2}$ - 6 м., кумдыкшо покшэлнэ 70 - 106 см. лийэш. Моло пуш дэч шопкэ пуш куштулго. Тудын нэлытшэ 40 - 80 кг. вэлэ лийэш, садлан ик йэнг шкэтын тыгай пушым куштылгын 300 м. коклаш шупшын нангайэн кэртэш. Колызо - шамычлан йэр гыч йэрыш коштмо годым да чодра волтышо пашачэ шамычлан вүд кагырлаштэ сэр гоч тыгай пушым кусаркалаш куштылго. Шопкэ пуш 4 йэнг йоктэ нумал кэртэш. Адак пушын кок вэлыштыжэ онгам йэшарат, кугурак пуш лийэш. Тыгэ она дэн кугэмдымэ пуш 6 - 8 йэным нумал кэртэш.

Пушлан сай, төр шопкэ күлэш: шүшө, шэлшэ, төргалтмэ мойын нимат ыжнэ лий; кудыр лончан, сайрак, тыгай шопкэ дэн ыштымэ пуш ок шэл. Пушлык пөрнъан кутыш — $3\frac{1}{2}$ - 6 м., күжгүт 36 см. гыч 53 см. йоктэ лийман.

Эн пөрвөйяк шопкэм, тудын дэн могай кужыт пушым ышташ лиймым ончэн налыт. Вара $3\frac{1}{2}$ м. коклаштэ пушэнгэ эрэ сай гын, $3\frac{1}{2}$ м. кутышан пөрнъам пүчкыт, 6 м. кок-

лаштэ нимогай зийан укэ гын, 6 м. кутышаным пүчкыт. 6 мэтр дэч кужу сай шопкэ пөрньам муаш ок лий, садлан 6 мэтр дэч кужым адак 3¹/₂ м. дэч күчык пушым огыт ыштэ: күчык пуш пэш изи да вүд үмбалнат тудын дэнэ кошташ йөн огыл. Пөрньам йамдылмэк тудым шүмлат да мучашлажым локшынчыт (сүр. 22-23). Түнжө дэн кормам, вэс мучаш дэн пуш нэрым ыштат.

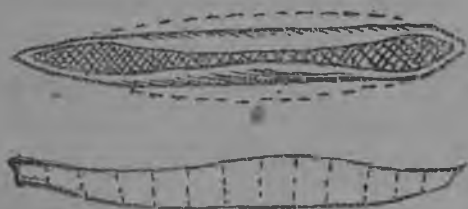

22-шо сүр. Пушлык пөрньа. 23-шо сүр. Пуш нэрлан да кутанлан локшичмэ.

Вара пөрньа көргым руэн лукман. Тидэ пашам кагыр ковыл (пазник) дэн ыштат. Пөрньаштэ күшыл вэл могырышто кутыньэк „8“ цифр гай палым ыштат (сүр. 24). Тидэ палэ тураштэ пөрньан покшэл рүдыжым руэн лукман. Вара көргыжым руэн лукмэкэ кок түржым (а дэн б) шарат да пуш түр лийэш.

Пөрньа көргым 4 см. күжгыт кодмэш руэн луктыт. Туддэч вычкыжын кодаш ок йөрө, эскэрэн от ыштэ гын, йужо вэрэ

күжгү, кушто пэш вычкыж кодэш; а мылана кузэ гынат пуш түр күжгүтым 2 см. кодаш күлэш. Чыла вэрэжат лач күжгүтым кодышашлан тыгэ ыштат: түжвалсэ үмбалжым сайын пужарэн төрлат да, корма гыч пуш нэрышкыла 35 см. тыч коклам ышты-

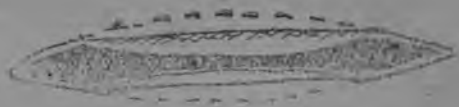

24-шэ сүр. Көргыжым пургэт лукмо. 25 сүр. күжгүтым палаш пашкар кэрмэ вэр.

лын ик түр гыч вэс түр шумэш торэш палым удралыт (сүр. 25). Кажнэ палэ мучко 9 см. коклан 1 см. диамэтран рожым вошт шүтат. Вара осокорь лүман пушэнтгэ (шококе тукумак) тунгыр дэнэ иктаж 100 тыртыш пашкарым йамдылат; тидэ пашкарын кутышыжо—1 см. күжгүтшө—1 см. (шүтымо рожлан йөрышө) лийжэ. Вара кажнэ рожыш тидэ пашкарым чоткыдын пуртыл шындат. Осокорь тунгыр дэн ыштымэ пашкар пэш пэнгыдэ, нигунам ок турт, садлан рож гыч лэктын ок воч. Тыгэ ыштымэк лүдтэгэчэ

пуш көргым йөршын ыштэн күнчаш лийэш.

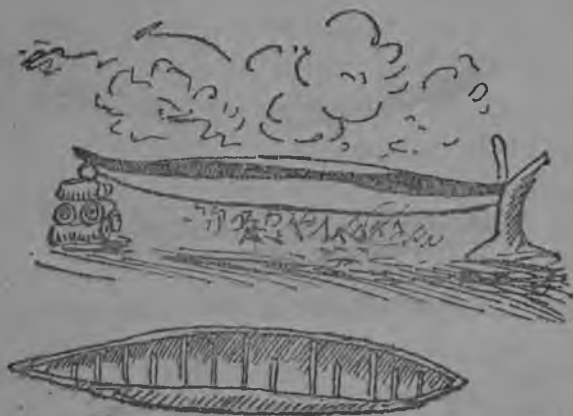
Куш шумэш пужараш күлэшым рожласэ пашкар ончыкта: пашкар нэр койаш тўнгалмэш пужарман. Тыгэ пушын күжгытшо 2 см. кодэш (сўр. 26). Ындэ пуш тўржым шараш вэлэ кодэш. Пуш ыштымаштэ тидэ эн нэлэ пашалан шотлалдэш. Пуш тўрым шарымэ годым, ольан эскэрэнрак шараш күлэш, укэ-

26-шо сўр. Көргөчмө йөрнө.

гын шэлынат кэртэш. Тугэ ынжэ лий манын, пушым, ырыктат, пушкүдэмдат, лывыртат. Тидлан, пушым мыландэ дэч $\frac{1}{2}$ мэтр күшан ик вэлжэ дэн пэнгыдэмдэн шындат, пушыш изиш вўдым тэмат, лўваланжэ тулым олдат (сўр. 27); йўлымо дэч да шўангмэ дэч йўвачынжэ пушым жапын-жапын ночко лаптык дэнэ нөртат. Иктаж пэл шагат гыч пуш тўр паритлалтмэкэ тудым торэн тойа дэн чымэн шындат. Вара садыгак вэс вэл тўржымат ырыктат да тыгак кужурак тойа дэн чымат, тыгэ вэс вэл тўржат шарла (сўр. 28).

Пуш изиш ағысыррак лэктын гын, адак
иккана гыч тулым олдэн ырыктат; чарак-
шым адак күлэш нарэ кужэмдат. Тидэ
пашалан чылажэ иктаж 2-3 шагат күлэш.

27, 28-шэ сүр. Тул үмбалаң күйктымаш, күйктымэк шарымэ.

Тидлэч вара пуш түр ыжны чакнэ манын
пуш көргыш чарак олмэш пүнчө, кож альэ
шопкэ кагыр вожым, пуртэн шындат (сүр. 29)
иктым нэрэш, вэсым кормаэш, коктытшым
покшэлан, адак пужармэ годымак кок вэл
түрыштыжат ныл вэрэ күкшөрак вэрым ко-
дыман. Садэ күкш вэрыштэ рожым шүтат,
кагыр вожлам кандра дэн альэ моло кылдэн,
пэнгыдэмдэн шындат. Кугурак пушым ыш-

таш кок вэлгэ 2 ем. кўжгўтан онгам пудалэн шындат; вара смола дэн шўрат (сўр. 30). Рож кодэш гын, вар дэн пэтрэн шындалдэш. Вара ик кэчэ кошкаш эрыкым пуат да нугыдын ырыктымэ нугыдо смола дэн шўрат

29, 30-шо сўр. Пўгым шындылмэ, пуш тўрэш онгам пудалмэ.

да кэчыш луктыт. Пуш смолам вашкэ шупшын шында. Тыгэракын пуш йамдэ лийэш.

Кажнэ ийын тидэ пушым смоладэн шўрэн шогаш гын, тудо 12 ий чоло чыта.

Шопкэ турым йамдылмаш.

Шопкэ тур—тидэ 85 см. кутышан, 22 см. дэч кўжгўрак кўчык пөрньа пўчкыш. Тудо фабриклаш шырпэ, фанэр ышташ кайа. Шопкэ тур йамдылмэ паша пэш пайдан паша. Сай шопкэм пулан пўчкэдаш тўнгална гын, шканна

зийаным вэлэ ыштэна, чодрат арам локты-
лалдэш.

Эн куго пайдам тыдэ тур йамдылымэ
паша вэс вэрыш илаш куснэн кайшылан
конда. У мыландыштыжэ тудын шуко чодра
лийэш. Ончычак тудо чодрам руаш тўна-
лэш, ышканжэ куралшаш вэрым йамдыла. Тыгай
жапыштэ у вэрыш илаш толшо-шамычын
пэш шуко румо чодражэ погына да, тудым
оралэн йулалдат вэлэ. Шуко сай, шэргэ акан
пу, утларакшэ шопкэ пушэнтэ арам йомэш.
Шопкэ чодрам румо годым тунамак пулан
йөршым, альэ сай шопкэжым палым ыштэн
ойраш күлэш. Вара мэтр висам, пильам на-
лын сай шопкэгычшэ турым пүчкэдэн ышты-
ман. Альэ пулан пүчкэдымэ годымат, сай
шопкэжым турлан пүчкэдэн посна опыман.

Турлан сай пушэнтэ күлэш. Мыгыльан,
шэлшан, шүшө укшан альэ шүшө рўдан пу-
шэнтэ ок йөрө. Йошкар альэ ночко лончан
(краснослой, мокрослой) пушэнтэ рудыштө
8 см. дэч кугу огыл гын вэлэ турлан йөра.
Пүчкын йамдалмэ турым артанаш опташ кү-
лэш; кажнэ нэргэ коклаш тойам пыштыман;
тур мучашыжым шэлмэ дэч вишкыдэ известка
дэн шўрыман. Йур логалмэ дэч трэнча дэн,

шўмлыман огыл, укэ гын, шэлыштын йор-
дымё лийэш. Турым йамдылмэкак ужалаш
сайрак лийэш. Турым идалык дэч шуко ку-
чыман огыл, укэ гын, тўрлө осал копшангэ,
шукш турым йёрдымын локтылын кэртэш.

Иктаж 15 куб. м. турым йамдылымэк
(тудын дэнэ пэл вагоном тэмаш лийэш)
чодра копэративыш нангайэн пуаш лийэш.
Чодра коопэративым кузэ гынат почаш кў-
лэш: коопэратив лийэш гын, чыла район
кёргысö чодрам кўлэш сэмын пайдалык дэн
пашаш колдаш лийэш. Копэратив ончычак
фабрик дэн кэлшэн, шуко шопкэ тур погы-
нымэкэ кўлэш вэрыш колдэн кэртэш.

Копэратсий.

Пытартышлан чодра копэратсий нэргэнат
изиш ойлэна. Шкэтын нимат ышташ ок лий.
Тидэ шкэт кустарлан пэш кэлша. Кустар па-
шам план дэч посна ышта; шкэ ыштымэ са-
тужым кушко нангайшашым, могай ак дэнэ
ужалшашым ок шинчэ. Йужгынам тыгэат
лийэш: шкэт кустарын йара жапшэ уло гы-
нат, тўрлө инструмэнт, чодра налаш, молы-

ланат окса укэ дэн кустар пашам ыштэн ок кэрт. Йужгунам адак шкэт кустар-шамыч шкэт торгайшэ (частник) кыдыш вэрштыт да сатужо шулдо ак дэнэ кайа; альэ пазар укэ годым пазарым кычалын, жапым эртараш, оксамат пытараш вэрэштэш.

Чодра копэратсий лийэш гын, тыгай паша лийын ок кэрт. Чыла ик түрлө пашачэ-шамычым: чодра руаш, чодра волтышо, шупшыктышо, пу дэн түрлө ўзгар ыштышэ кустар-шамычым ик копэратсий ушэмыш ушэн, учотыш налын: могай сатум, мыньарым ыштэн кэртыт, могай матэриал күлэш, молымат чыла палэн копэратсий вуйлатышэ-шамыч түрлө күлэш учрэждэний, прэдриатий, фабрик, завод-шамыч дэнэ дэнгыдэ кылым кучэн шолгаш, нунылан чодра дэн ыштымэ сатум ужалаш тўнгалыт.

Закон дэнат, кугужанлык дэн йалысэ ушэм-шамычат копэратсийлан улышым пуман. Тид лэч посна нуно, копэратсийлан ончыкла ўзгарым, оксам, альэ фабрикысэ сатум авансэ дэнэ пуэн кэртыт.

Заказлан авансым налын, коопэратив вуйлатышэ шкэ члэн коклаштэ пашам пайла: мутлан ойлаш гын, пуш ыштышэ-шамычлан

мыньар пушым ышташ, чодра рушо-шамычлан мыньар кубомэтыр шопкэ турым йамдылаш, тэгыт ыштышэлан мыньар тонн тэгытым йамдылаш кўлэшыжэ ончыкталдэш, т. м. Тыгэракын кажнэ кустарлан ик ужаш жаплан паша пуалдэш, акшат палэ да ончычак аванс шот дэнэ окса, ўзгар, мойын пуалдэш. Кустарын шонкалымаш альэ йара жапым эртарэн коштмаш укэ: ласкан шкэ пашажым ыштэн кэртэш. Адак коопэраций гоч чодрам шулдо ак дэнэ налаш лийэш.

Тидлэч посна кустар ушэм-шамыч шкэ члэн-шамычлан квалификацийштым нўлдаш полшат. Нуно тўрлў тэхник кнагам, журналым, газэтым налыт, мўтланымашым, докладым ыштат, кустар-шамычым курсыш тунэмаш колтат, тунэмышт годым эрэ полшэн шогат. Тыгай ушэмлаш спэциалист йэнгым колдат; нуно кустарлан паша ыштымашым сайэмдаш полшат.

Районышто копэратсий укэ гын, копэратсий почаш шонышо кустарь-шамыч погынымашым ыштат. Тыдэ погынымаштэ нуно уставым лончылэн налыт, йужо вэрэ вашталдат, альэ йэшарат. Устав дэн кэлшымэкэ кидым пыштат; вара йэнгым ойрэн уставым

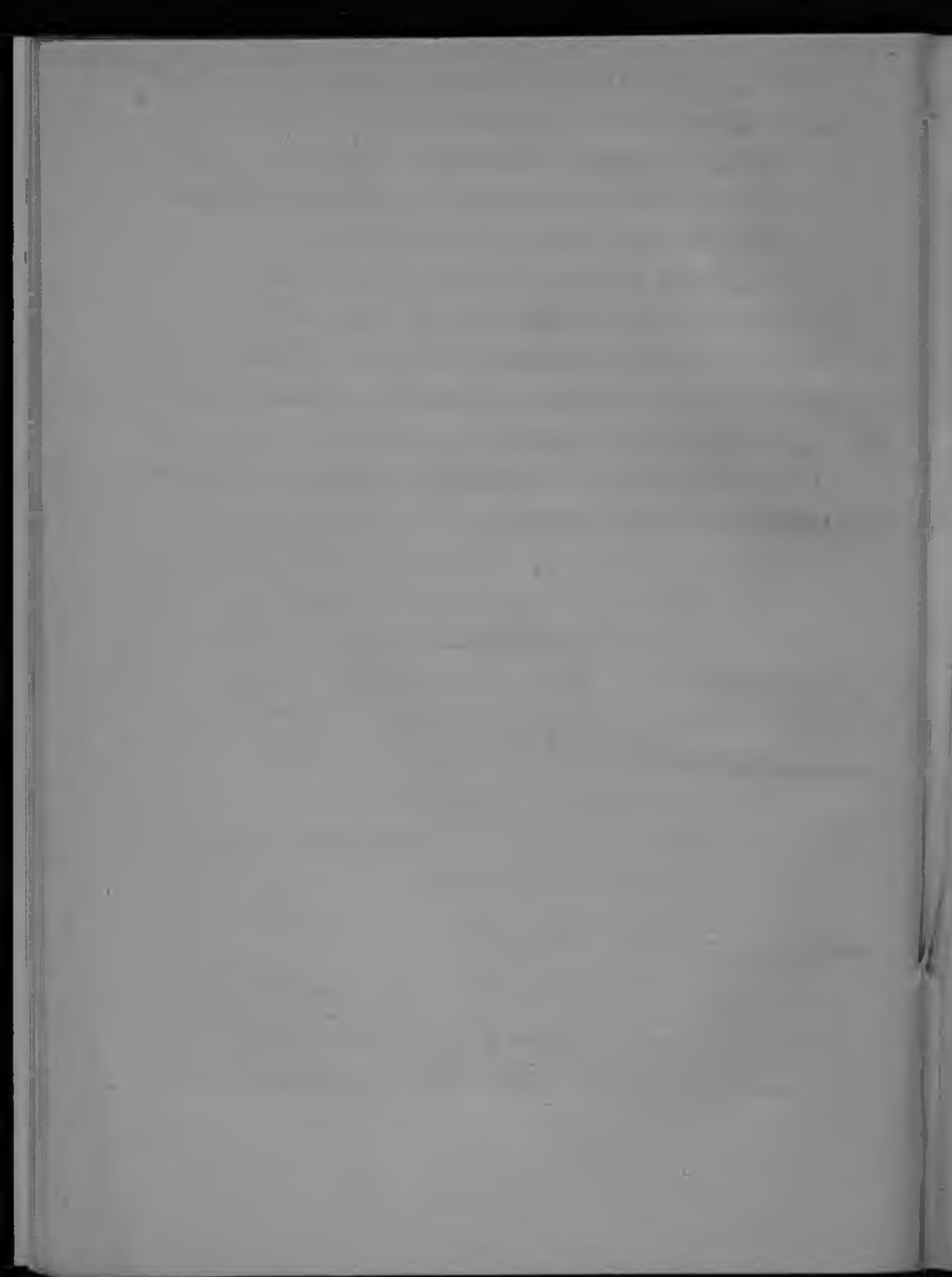
рәгистривайаш колдат. Сайлымэ йән - шамыч посна йодмашым возэн 5 экз. уставым районысо калык озанлык советыш (альэ комун озанлык пөлкашкэ) колдат; рәгистрат-сийлан 2 экз. устав колдалтэш.

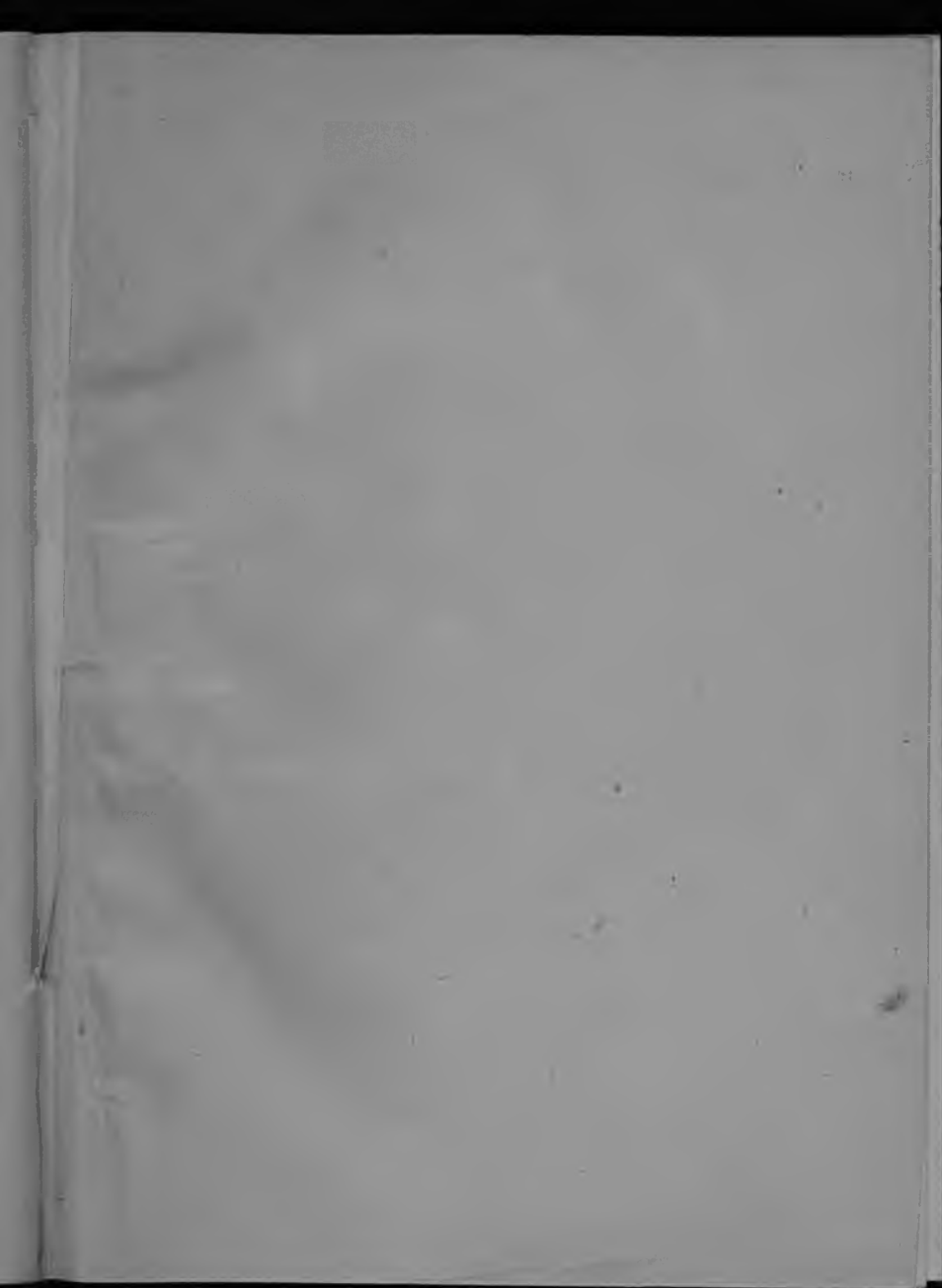
Йодмаш пэлэн уставыштэ альэ йодмаштэ кид пыштышэ - влак чынак советыш сайлэн кэртят, манын йалысэ советын справкэ күлэш. Рәгистроваймэ уставын ит экзэмпляржэ сайлымэ йән - шамычлан мөнгэш пуалдэш. Тыгэ лиймэкэ копэратсий шкэ пашажым ышташ тўнал кэртэш.

Ответ. редактор Гр. Товашов.

Выпускающий Л. Васильев.

Цоткар-Ола, 1-я Тип. Маргоспздата. 1933. Мароблит № 285. Тираж 2000
Неряд № 108. Формат 5×8. Печатных листов 1¹/₈, в листы 44160 знаков
Сдано в прозв 23/VIII 1933 г. Подписано к печати 2/XI 1933 г.

Акшэ 27 ыр.

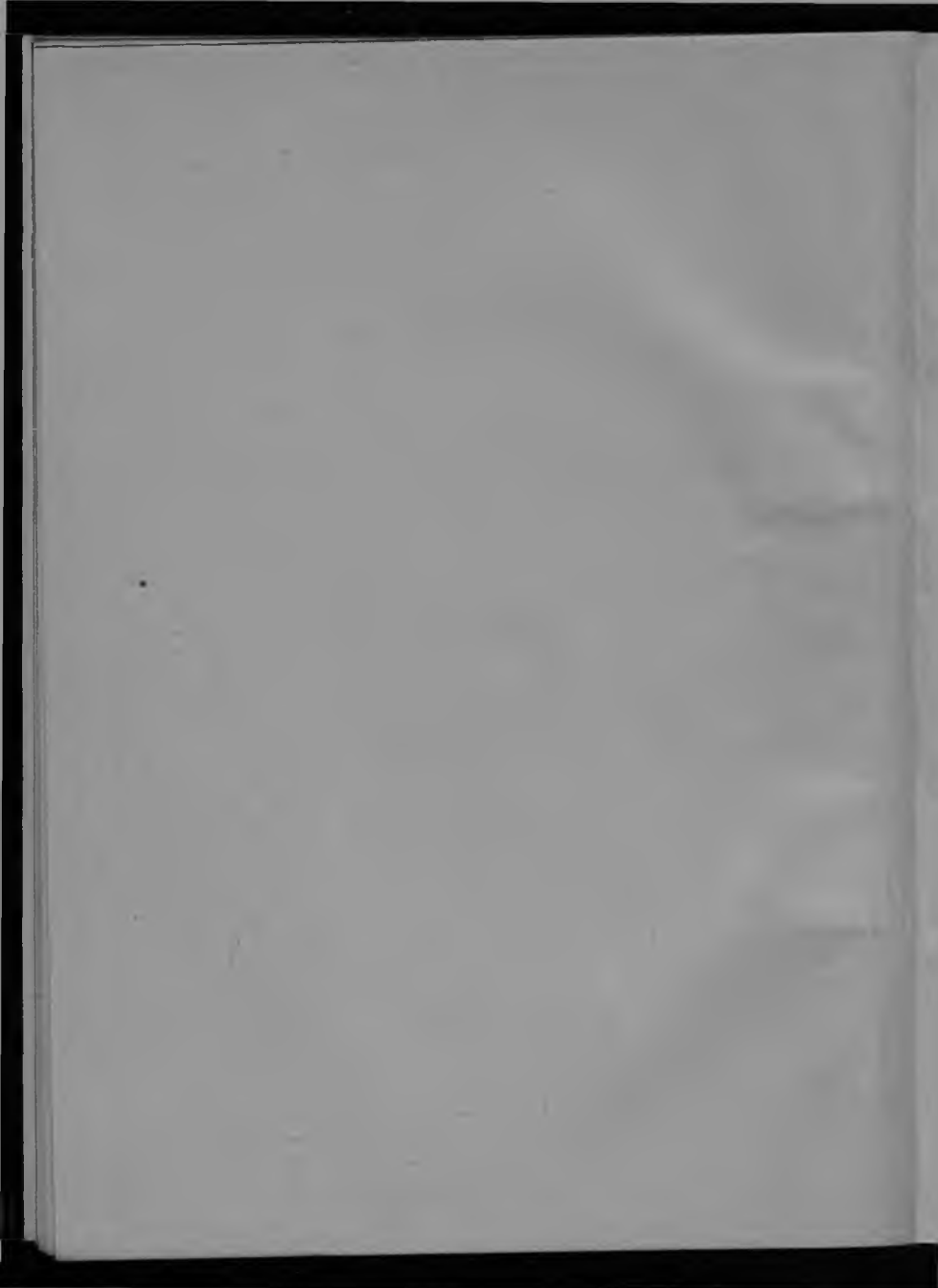
790

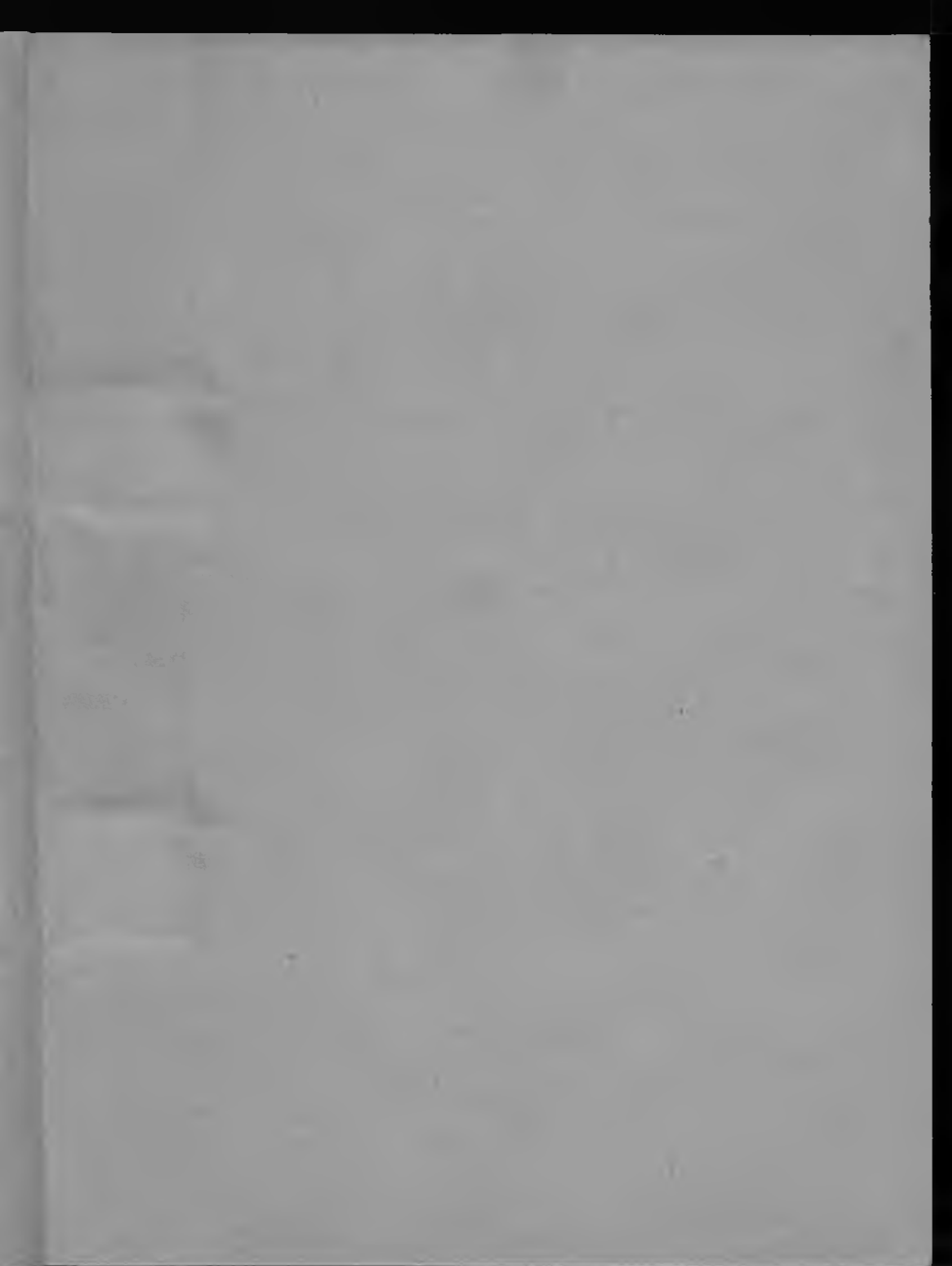
Мар. Л.

2-352

4
M

.A.
52

Map.

2-352